

Józef Krętosz

"Arcybiskupa Andrzeja Szeptyckiego
wizja ukraińskiego narodu, państwa i
cerkwi", Adam Kubasik,
Lwów-Kraków 1999 : [recenzja]

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 35/1, 200-203

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

go i ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim (1918–1937) omawia ten temat w dwóch częściach. W pierwszej przedstawia najważniejsze fakty związane ze zmianą struktur organizacyjnych w Kościele katolickim na tym terenie, w drugiej zaś części artykułu analizuje wspomniane przeobrażenia w Kościele ewangelickim. Odwołuje się przy tym często do tych wydarzeń z historii Polski i Śląska, które miały wpływ na bieg wydarzeń na Śląsku Cieszyńskim.

Dnia 1 X 1938 r. rząd czechosłowacki, przyjmując polskie ultimatum, zdecydował się odstąpić Polsce w całości dwa powiaty: frysztacki i czesko-cieszyński. Dziesięć dni później, dekretem Prezydenta RP Śląsk Zaolziański został włączony do Polski. Po raz kolejny przeobrażenia polityczne na mapie Europy wymusiły zmiany na płaszczyźnie kościelnej. Temat ten bardzo szeroko przedstawia J. Myszor w swoim artykule *Administracja kościelna polskiego Śląska Zaolziańskiego 1938–1940*. Bazę źródłową dla tego opracowania stanowiły: Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Rozpoczynając od omówienia kwestii przejścia administracji kościelnej Zaolzia przez biskupa Stanisława Adamskiego, autor przechodzi następnie do zagadnień ludności oraz problemów narodowościowych i wyznaniowych. Poddaje także wnikliwej analizie stan duchowieństwa na terenie przyłączonego do Polski Zaolzia. Kończąc zaś, podejmuje temat reorganizacji sieci parafialnej i projektu pełnego wcielenia Zaolzia do diecezji katowickiej.

Ruch ekumeniczny na Śląsku Cieszyńskim to tytuł kolejnego artykułu ukazującego ekumenizm na tym terenie jako ruch oddolny, mający swoje korzenie w wielowiekowym współżyciu wspólnoty katolickiej i ewangelickiej. Autor – J. Budniak – zauważa, iż próby zgodnego współistnienia obok siebie członków Kościoła katolickiego i luterańskiego na Śląsku Cieszyńskim pojawiły się o wiele wcześniej niż samo pojęcie ekumenizmu. Od chwili zaistnienia protestantyzmu na tym terenie, a więc już od XVI w., współistnienie obok siebie dwóch wyznań kształtowało się spontanicznie, bez świadomości znaczenia słowa „ekumenia”. Dzisiaj natomiast współpraca ta budowana jest na określonych strukturach, inspirowanych dokumentami wydawanymi z inicjatywy Kościoła Rzymskokatolickiego i Kościoła protestanckiego. W swoim artykule autor podaje wiele przykładów obrazujących praktyczną stronę realizacji ekumenii w tej części Śląska.

P. Andraschke, w swoim opracowaniu zatytułowanym *Marginalien zur Musikgeschichte der Bielitzer Stadtpfarrkirche St. Nikolaus*, zajmuje się różnymi aspektami życia muzycznego w bielskiej parafii św. Mikołaja. W sposób szczególnie skupia się jednak na dwóch zagadnieniach. W pierwszej części, na podstawie inwentarza bielskiej parafii z 1819 r., przedstawia informacje dotyczące dzwonów kościelnych, instrumentów oraz zbiorów muzycznych wspomnianego kościoła. W drugiej zaś zajmuje się muzyką kościelną w twórczości Viktora Clarissa Czajanka (1876–1952), muzyka w tamtejszym kościele, który wywarł znaczący wpływ na życie muzyczne miasta.

Autorzy dwóch kolejnych opracowań ponownie podejmują temat Zaolzia, a więc tej części Śląska Cieszyńskiego, która decyzją Rady Ambasadorów z dnia 28 XI 1920 r. przypadła ówczesnej Czechosłowacji. A. Różańska jako temat swojego referatu obrała *Działalności kulturalno-oświatową Śląskiego Kościoła Ewangelickiego Augsburgskiego Wyznania w Republice Czeskiej. Diagnoza współczesna*. Analizę różnorodnych form tej działalności poprzedza ona krótką prezentacją najważniejszych organizacji działających w Kościele ewangelicko-augsburskim, takich jak: Społeczność Chrześcijańska, Diakonia Śląska i Towa-

rzystwo Ewangelickie w Republice Czeskiej. Przechodząc bezpośrednio do tematu wykładu, autorka przedstawia różne formy działalności młodzieżowej, działalności chórow i orkiestr dętych, a także działalności wydawniczej i edukacyjnej.

H. Rusek, druga ze wspomnianych autorów zajmujących się tematyką Zaolzia w okresie nam współczesnym, podjęła się analizy trudnego, ale niezwykle ciekawego tematu religijności polskich rodzin na tym terenie. Artykuł *Wzory religijności polskich rodzin na Zaolziu* autorka rozpoczyna krótkim szkicem przedstawiającym sytuację polityczną i społeczną tego obszaru w okresie powojennym. Przechodząc do bezpośredniego tematu wykładu, autorka zaznacza, iż przedstawiona w artykule analiza wzorów religijności rodzin zaolziańskich stanowiła część szerszego programu badawczego na temat ogółu wzorów życia polskich rodzin na Zaolziu, zrealizowanego w 1994 r. Do swoich badań wybrała ona cztery wskaźniki religijności: deklarację przynależności do określonego wyznania, udział w nabożeństwach, kształtowanie się postaw religijnych młodego pokolenia oraz opinie o pokoleniowym przekazie tradycji religijnych. Artykuł kończy się interesującym porównaniem badań dotyczących współczesnych nam przeobrażeń tradycyjnej religijności śląskiej zachodzących w dniu dzisiejszym na Zaolziu oraz na terenach znajdujących się w obrębie państwa polskiego.

Ostatni artykuł omawianej pozycji książkowej autorstwa W. Iwanka nosi tytuł *Cieszyńska rotunda grodowa świętych Mikołaja i Wacława*. Zbudowana u zbiegu szlaków handlowych prowadzących z południa na północ (droga bursztynowa) i ze wschodu na zachód (drogi solne i zbożowo-futrzanne), rotunda w pierwszej fazie pełniła rolę kaplicy feudała i kościoła parafialnego. W czasach pierwszych Piastów cieszyńskich kaplicę włączono w system fortyfikacji zamku. Oprócz obronnego charakteru rotunda pełniła w swoim czasie także rolę kościoła grzebalnego. Po wymarciu dynastii piastowskiej w 1653 r. i przejściu księstwa przez Habsburgów nastąpiła dewastacja zamku, z której to ocalała rotunda. Autor, odwołując się do elementów architektury oraz prac archeologicznych prowadzonych w różnym okresie na terenie góry zamkowej, opisuje przeznaczenie i charakter tej jedynej na terenie Polski w całości zachowanej kaplicy grodowej z czasów pierwszych Piastów.

Prezentowana przez nas książka, oprócz wspomnianych wyżej artykułów, zawiera także wygłoszone na sesji naukowej komunikaty. R. Rak, w komunikacie *Der hl. Melchior Grodziecki aus Teschen (1584–1619)* w przystępny i interesujący sposób przedstawił postać św. Melchiora Grodzieckiego, jezuity urodzonego w Cieszynie w 1619 r., a zamordowanego w czasie masakry ludności katolickiej w Koszycach przez oddziały Bethlena Gabora.

Kościół na Śląsku Cieszyńskim w XVII i XVIII wieku w świetle źródeł z Archiwum Watykańskiego to temat kolejnego komunikatu autorstwa J. Kopca. Autor, wśród zbiorów zawierających materiały dotyczące tego terenu, wymienia akta nuncjatury wiedeńskiej oraz relacje „ad limina”. Piszze także o zbiorach Archiwum Kongregacji Ewangelizacji Narodów, które znajdują się poza Archiwum Watykańskim. Wspomina w końcu o innych materiałach, rozproszonych w różnych miejscach, jak na przykład Fondo Albani czy prywatne materiały nuncjuszy.

J. Giela, w swoim wystąpieniu zatytułowanym *Einige Bemerkungen über das Lebenswerk von Wilhelm Kasperlik*, przedstawia wybrane aspekty z życia i działalności duszpasterskiej ks. Wilhelma Kasperlika.

Z. Pasek, w obszernym komunikacie przedstawił *Sytuację wyznaniową współczesnej Wisły*, miasta, w którym istnieje jedenaście zarejestrowanych Kościołów i związków wyznaniowych.

M. Makowski tematem swojego komunikatu uczynił *Zabytkowe kościoły Cieszyna*. Przedstawiając krótko historię poszczególnych kościołów na tle historii miasta, autor zwraca jednocześnie uwagę, iż, z wyjątkiem rotundy grodowej św. Mikołaja i ewangelickiego kościoła Jezusowego, obiekty te wymagają dopiero naukowego opracowania.

Na końcu omawianej publikacji odnajdujemy alfabetyczny spis autorów oraz skorowidz nazw miejscowości, które pojawiły się w trakcie wygłoszonych na sympozjum referatów i komunikatów.

Całość publikacji jest zróżnicowana nie tylko w kwestii doboru poruszanych przez prelegentów zagadnień, ale także i w samym sposobie ich prezentacji. Poprzez tak różnorodną tematykę poszczególni autorzy szkicują szeroką, barwną panoramę stosunków wyznaniowych na Śląsku Cieszyńskim przez stulecia aż do dnia dzisiejszego. Swoim zainteresowaniem obejmują nie tylko zagadnienia teoretyczne, ale także praktykę życia codziennego współistniejących na tym terenie dwóch różnych wyznań. Nie boją się podejmować także kwestii trudnych, wymagających dalszych studiów, odsłaniając w ten sposób nowe perspektywy badawcze.

Omawiana pozycja stanowi nie tylko cenny wkład w badania nad problemem stosunków wyznaniowych na tym terenie, ale także w upowszechnienie tej tematyki tak wśród polskich, jak i niemieckich czytelników.

Ks. Piotr Rygula

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2002, t. 35, z. 1, s. 197–199

Pia Nordblom, FÜR GLAUBE UND VOLKSTUM. DIE KATHOLISCHE WOCHENZEITUNG „DER DEUTSCHE IN POLEN” (1934–1939) IN DER AUSEINANDERZETZUNG MIT DEM NATIONALSOZIALISMUS, Paderborn–München–Wien–Zurich, Verlag Ferdinand Schöningh 2000 (Veröffentlichungen der Kommission für Zeitgeschichte. Reihe B: Forschungen, Bd. 87), 758 s.

Monografia czasopisma „Deutsche in Polen” (DiP) autorstwa Pii Nordblom już od pierwszego spojrzenia budzi szacunek, chociażby ze względu na renomę wydawnictwa, a także serii, w której się ukazuje – Veröffentlichungen der Kommission für Zeitgeschichte. Na monografię tę składa się – poza wstępem i zakończeniem, indeksami, mapą, wyborem krótkich biogramów głównych uczestników wydarzeń – siedem zasadniczych części, podzielonych w sumie na 25 dłuższych i krótszych rozdziałów. Biorąc pod uwagę fakt, że Autorka omawia zaledwie kilka lat działalności wydawniczej (1934–1939), jesteśmy przygotowani na bardzo wnikliwe i wręcz szczegółowe omówienie wszystkich sygnalizowanych problemów. Potwierdza to bardzo sumiennie kwerenda dokonana w 22 archiwach, w

tym kilkunastu niemieckich, austriackich, amerykańskich, a także licznych polskich. Autorka, co jest rzeczą godną podkreślenia, zna doskonale język polski, stąd kwerenda w licznych polskich archiwach państwowych i kościelnych gwarantuje, że mamy do czynienia z rzetelną pracą opartą na solidnej bazie źródłowej. Respekt budzą także wykorzystane źródła drukowane.

W pierwszej części czytelnik otrzymuje krótki wykład historii mniejszości niemieckiej na „Polskim Śląsku” po podziale dokonany w 1922 r. Omówiono problem gwarancji politycznych dla mniejszości niemieckiej, zapisanych w konwencji genewskiej, strukturę społeczną Niemców, którzy pozostali na Śląsku, ich sytuację życiową, organizacje społeczne i polityczne skupiające Niemców, prasę wszystkich orientacji politycznych. Główną uwagę, rzecz oczywista, w tej części poświęcono osobie Eduarda Panta – czołowego przywódcy politycznego i społecznego mniejszości niemieckiej. Poznajemy jego życiorys, środowisko rodzinne i społeczne, okoliczności, w jakich kształtowała się sylwetka polityczna jednego z najbardziej wpływowych polityków niemieckich na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym.

Indywidualność Panta zaważyła na czasopiśmie, na profilu, sposobie widzenia rzeczywistości polskiej, ale zwłaszcza niemieckiej. Jego postać opisana jest wielowarstwowo. Eduard Pant był założycielem Verband deutscher Katholiken in Polen (VdK) – organizacji katolików niemieckiego pochodzenia w Polsce. Ich liczba wahała się w granicach 25 tys. Celem organizacji było, zdaniem założycieli, zapobieżenie groźbie polonizacji ze strony radykalnie nastawionego duchowieństwa. Jako że największe skupisko Niemców istniało na Śląsku, VdK najmocniej zaznaczało swą obecność w diecezji katowickiej utworzonej w 1925 r. w wyniku podziału diecezji wrocławskiej. Profil organizacji i strategia działania przyjęta przez kierownictwo VdK (Panta i Szczepionika) sprawiła, że szybko musiało dojść do konfliktu między hierarchią kościelną a Verbandem. August Hlond – administrator apostolski na Polskim Śląsku, późniejszy pierwszy biskup katowicki, zarzucał Verbandowi, że pragnie reprezentować interesy katolików niemieckich na forum diecezjalnym i międzynarodowym, nie godząc się na jakiegokolwiek integrację z organizacjami katolickimi istniejącymi w diecezji. Innymi słowy, zarzucał Verbandowi, że ingeruje w sprawy kościelne, a jednocześnie stoi poza strukturami kościelnymi. Konflikt Panta z A. Hlondem i vice versa został omówiony przez Autorkę dosyć pobieżnie, a ten – jak się wydaje – zaważył w sposób decydujący na stosunku kurii katowickiej do Verbandu i samego Panta po 1922 r. Przełom w stosunkach z Pantem nastąpił dopiero po 1930 r., kiedy stolicę biskupią objął bp Stanisław Adamski. Ale, należy dodać, zmieniła się także sytuacja samej mniejszości na Górnym Śląsku, gdy w Niemczech do władzy dochodzili naziści. Dla nich dotychczasowa baza religijna mająca integrować mniejszość niemiecką przestała odgrywać rolę; odtąd partie i organizacje niemieckie za granicą miały stać się eksponentami ideologii narodowosocjalistycznej. Biskup Stanisław Adamski dostrzegł w Pencie partnera, który mógłby skutecznie neutralizować rosnące wpływy doktryny narodowosocjalistycznej wśród ludności niemieckiej. Ze swojej strony Eduard Pant na forum publicznym i w artykułach prasowych zaczął coraz częściej wysuwać na plan pierwszy argumenty religijne. Spotykało się to z życzliwością bpa Adamskiego, który doceniał wysiłki Panta zmierzające do osłabienia wpływów nazistów. Gdy po zakończeniu II wojny światowej E. Pant i jego zwolennicy zwrócili się do biskupa z prośbą o opinię w obliczu grożącego im wysiedlenia, wystawił im doskonale świadectwo.